

RECENZIJE

Gerhard WETTING

EUROPAISCHE SICHERHEIT DAS
EUROPÄISCHE STAATENSYSTEM
IN DER SOWJETISCHEN AUSSEN-
POLITIK 1966—1972. Düsseldorf, Ber-
telsmann Universitätsverlag 1972, str.
213.

Tematika evropske sigurnosti i suradnje kao specifičan problem integralnog dijela šireg konteksta pitanja oko nove pozicije evropskih država u poslijeratnim međunarodno-političkim konstelacijama moći super-sila i blokovskih alijansi — uz uvažavanje posebnosti unutarnjih evropskih procesa — različitim je nivoima intenziteta i relevantnosti bila prisutna u bilateralnim i multilateralnim diplomatskim i drugim aktivnostima između Istoka i Zapada u proteklom razdoblju.

Gotovo jednako dugo sazrijevale su ideje i varirali prijedlozi o profilu, cilju i dnevnom redu jedne sveevropske konferencije o sigurnosti i suradnji, koja bi, ovisno od stupnja općih međunarodnih preduvjeta i za to nužne spremnosti blokova, velikih sila i evropskih država, rezultirala više i manje konkretnim i optimalnim zaključcima i prijedlozima primjenjivim na evropske odnose i institucionalnu organiziranost evropskih država.

Knjiga renomiranog autora Gerharda Wettiga »Europäische Sicherheit« obarađuje problem evropske sigurnosti sa aspekta analize sovjetske vanjske, napose evropske politike u periodu od 1966 do 1972 godine, što je obzirom na činjenicu da je početni impuls i najveći dio diplomatskog djelovanja u pravcu postavljanja i razrade toga problema dolazio čitavo vrijeme upravo od strane Sovjetskog Saveza, jedan od najboljih pristupa toj materiji. Treba odmah reći da, i kraj nedovoljno objektivnih interpretacija pojedinih istočnih političkih poteza i stavova, kao i vidne autorove prozapadne orijentacije, ovo djelo ima posebni značaj zbog se-

rizne teoretske eksplikacije odabranog zadatka, izvanrednog sumarnog historijskog pregleda slijeda događaja u datim vremenskim okvirima i analize njihova značaja u globalnom odnosu snaga i po sebi, kao i radi autorovih kritičkih ocjena pojedinih prijedloga za stvaranje novog sistema sigurnosti u Evropi i uspostavljanja kooperativnijih odnosa između evropskih država.

Osim tri osnova sastavna dijela:

I Uvoda u tematiku i koncepta istraživanja;

II Faza i promjena sovjetske evropske politike 1966—1972, i

III Sovjetske evropske politike i perspektive za evropski mirovni poredak, knjiga sadrži obimnu bibliografiju najvažnijih dokumenata, članaka iz stručnih časopisa i dnevne štampe istočnih i zapadnih izvora, te vrlo koristan registar pojmova.

I

Na početku uvodnog dijela studije Wettig ukazuje na činjenicu da je pokretanje diskusije o pitanjima evropske sigurnosti i suradnje poteklo od strane Sovjetskog Saveza i da se tokom vremena iskristalizirala zamisao o stvaranju jednog novog poretka mira u Evropi, pri čemu on u odnosu na globalni međunarodni sistem, takav pojam evropske sigurnosti stavlja u rang međunarodno-političkog sub-sistema.

Kako autor ocjenjuje daleko značajnijim međunarodni aspekti proučavanja fenomena evropske suradnje i sigurnosti, to posebno ističe da se neće baviti analizom unutarnje-političkih socijalno-ekonomskih kretanja u evropskim državama, mada ona često mogu biti pozitivna i sastavni su dio vanjskopolitičkih odnosa. U pogledu metodologije istraživanja pisac se opredijelio za metodu koja se primjenjuje kod izučavanja međunarodnih sistema smatrajući je najprihvatljivijom. U daljem situiranju

problema kojim se bavi Wetting konstatira da se upravo na evropskom tlu najjače osjetio rivalitet između SAD- i SSSR-a i politička struktura konfrontacije, nastala u svijetu nakon rata, iako od 1945 godine do danas na tom području nije bilo direktnih vojnih konflikata dvaju suprotnih lagera. Pritom on izdvaja četiri sistemski faktora, koji su se pokazali odlučujućim za proširivanje odnosa zastrašivanja na Evropu i za identifikaciju evropskih država sa novonastalom situacijom:

1. putem saveza obje su super-sile uspjele politički uz sebe vezati većinu evropskih država, uz istovremenu garanciju njihove vojne sigurnosti;

2. direktnim vojnim i političkim prisustvom na neuralgičnim graničnim linijama oba saveza, sile su pojačale jamstvo sigurnosti podređenim državama, ali i osigurale vlastitu pojačanu kontrolu tih područja;

3. kao geopolitički ugaone tačke oba saveza, podijeljene se njemačke države javljaju u funkciji održavanja homogeniteta blokovskih struktura;

4. lokalni vojni odnos snaga u Evropi ne dopušta značajnije političke ucjene i vojne sukobe između saveza.

U takvom sistemu zastrašivanja u Evropi, Njemačka zauzima središnje mjesto, što implicite govori u prilog spoznaji, da svako konstituiranje novog evropskog poretka mora računati sa zahtjevom za rješavanjem »njemačkog pitanja«. Kao svoju osnovnu preokupaciju autor izdvaja pitanje dali i kakav je novi evropski sistem država i inter-evropskih odnosa moguć, uz postojeće i izmijenjene pretpostavke.

Sadašnji, pak, evropski sistem država, po autorovoj ocjeni, obilježava s jedne strane značajna mjera istočno-zapadnih disocijacija, a sa druge niz stvorenih prepreka upotrebi sile u uzajamnim odnosima jedne i druge strane. Wetting pritom daje i vlastiti pojam političke konfrontacije definirajući ga kao različite stupnjeve intenziteta disocijativnih odnosa, smatrajući da, u suštini, postoji temeljni društveno-politički antagonizam između dvaju postojećih društveno-političkih sistema, a koji se uvijek nanovo reproducira i povezan je sa tendencijama militantnosti.

U pravcu stvaranja novog evropskog poretka autor izdvaja tri moguća teoretska modela, koja se praktično svode na dvije solucije: zadržavanje sada-

šnji prepreka primjeni sile u Evropi, odnosno izgradnja novog integranog mehanizma u tu svrhu, ili razgradnja postojećih oblika strukturalne konfrontacije evropskog sistema, djelovanjem asocijativnih i disocijativnih tendencija u istočno-zapadnim odnosima, čime bi međutim, obzirom na geopolitički položaj i blisku povezanost sa ostalim istočno-evropskim državama SSSR ostvario izrazitu evropsku prednost u odnosu na Sjedinjene Države.

II

Drugi, historijski i ujedno najveći dio studije čitaocu prezentira razvoj same ideje o evropskoj sigurnosti i suradnji i tok prijedloga za održavanje konferencije.

U vrlo vještom, informativnom i dobro dokumentiranom presjeku, autor uspoređo i u kontinuitetu prati nekoliko osnovnih linija sovjetske evropske politike, pri čemu stavlja posebni akcent na odnose između Sovjetskog Saveza i Savezne Republike Njemačke, o kojima je dobrim dijelom ovisilo rješenje niza evropskih problema.

Znatna je pažnja u knjizi usmjerena i na kontakte SSSR-a i Francuske, njegov stav prema NATO-paktu i drugim evropskim zapadnim integracijama, na evoluciju američko-sovjetskih odnosa, a marginalno su zahvaćena i nova zbivanja u samoj socijalističkoj zajednici država.

U rasponu od 1966 do 1972 godine kao naročito značajne Wettig izdvaja promjene u sovjetskoj vanjskoj politici 1967/68 godine, nove koncepcije sovjetske evropske politike 1969 i napose rezultate diplomatskog i drugog nastojanja SSSR-a i drugih evropskih država, koji su uslijedili nakon 1970 godine.

Prve sovjetske akcije oko problema evropske sigurnosti javile su se već 1945. godine, da bi nakon dugovremenog zatišja, u razdoblju ostvarene prevlasti u Evropi u naoružanju srednjeg dometa i pokazane dobre volje za novu politiku sporazumijevanja i suradnje sa istočno-evropskim državama od strane SAD-a, 1964. godine Istok obnovio ranije inicijative.

Na nove tonove u evropskoj politici Sjedinjenih država, Sovjetski Savez nije reagirao odmah pozitivno, što autor ocjenjuje kao nastojanje istočne strane

da iskoristi u to vrijeme oštra razilaženja u atlantskom savezu oko izgradnje multilateralnih atomskih snaga u NATO-paktu kao priliku za akciju na daljem udaljavanju Zapadne Evrope od Amerike. U tom cilju, po autorovom mišljenju, već 1965. godine Varšavski se ugovor obraća svim evropskim državama sa prijedlogom o održavanju konferencije na kojoj bi se trebale razmotriti mjere kolektivne evropske sigurnosti za stvaranje bezatomske zone u Srednjoj Evropi, sklapanje ugovora o nenapadanju između blokova, zabrane davanja atomskog oružja njemačkim državama i rješavanje njemačkog pitanja.

U to se vrijeme Savezna Republika smatra glavnim neprijateljem sovjetske evropske politike, osobito stoga jer pruža značajnu podršku američkim interesima i atlantskom savezništvu na evropskom tlu.

Francuske su se, pak, težnje za uspostavljanjem pune nacionalne nezavisnosti evropskih država, kao i De Gaullova nastojanja za odstranjenjem dominirajućeg američkog utjecaja iz interevropskih odnosa te za priznavanjem granice na Odri i Nissi i evropskog status quo-a, direktno uklopile u tadašnji sovjetski program, tako da se dobri odnosi između SSSR-a i Francuske, uz vrlo male oscilacije, mogu smatrati jednom od konstanti sovjetske evropske politike.

U ovom dijelu knjige autor posvećuje mnogo pažnje pomnoj i ozbiljnoj analizi svih značajnih dokumenata iz toga vremenskog razdoblja, što ima i sasvim određeno mjesto u sklopu cjelokupnog rada.

Dolazak koalicije CDU/CSU-SPD na vlast u Bonnu 1966. godine može se smatrati prekretnicom na relaciji SSSR-Savezna Republička Njemačka, jer se već prilikom inauguracije nova zapadno-njemačka vlada izjasnila za konsekventnu politiku mira u Evropi, za zaustavljanje trke u naoružavanju, kao i za uklanjanje napetosti u međunarodnim odnosima i poboljšanja u kontaktima sa državama članicama Varšavskog ugovora. Istovremeno Savezna se Republika Njemačka odrekla Hallsteinove doktrine koja je dugo godina bila ozbiljna barijera između Savezne Republike i drugih, napose socijalističkih država. Od socijalističkih zemalja Rumunjska se pojavila kao prvi partner zapadno-njemačkih novih evropskih nastojanja us-

postavivši 1967. godine sa njom i diplomatske odnose, što je, po autoru, imalo za posljedicu negativan sovjetski stav prema tom rumunjskom političkom potezu i izvjesnu dvogodišnju krizu u njegovim evropskim aktivnostima.

Period nakon 1969. godine može se smatrati izuzetno dinamičnim kako u pogledu djelovanja SSSR-a u evropskim događajima, tako i u pogledu konačne djelotvornosti i efikasnosti sovjetske evropske politike, pri čemu su od ne malog značaja bili spomenuti novi akcenti u sovjetsko-zapadno-njemačkim odnosima. Dolazi do svojevrsnog sovjetsko-zapadno-njemačkog bilateralizma na evropskom tlu, kome globalni okvir novih odnosa popuštanja i suradnje na planu sovjetsko-američkih dogovora pruža solidnu širu međunarodnu platformu.

U tom razdoblju dolazi do sklapanja »Istočnih ugovora«, početka berlinskih pregovora i sondiranja terena za međunjemački dijalog. Tokom 1971. godine, isto tako, sovjetske su predstave o evropskoj suradnji i sigurnosti poprimile i sasvim određenu fizionomiju, po kojoj bi za novi model bila bitna slijedeća tri momenta:

1. odricanje od upotrebe i prijetnje silom;
2. stvaranje institucionalizirane dugoročne suradnje evropskih država, i
3. postojanje jednog sveevropskog organa za sigurnost i suradnju.

U poznatoj Praškoj deklaraciji od 26. januara 1972. godine formulirano je i sedam osnovnih principa na kojima bi se trebali zasnivati odnosi između evropskih država: nepovredivost granica; neupotreba sile; miroljubiva koegzistencija; dobro-susjedstvo na bazi nacionalne nezavisnosti, jednakopravnosti, obostranog nemiješanja i obostrane koristi; privredno-znanstveno-tehnološko povezivanje; razoružanje i podržavanje organizacije Ujedinjenih naroda.

Takav novi evropski sistem sigurnosti predstavljao bi alternativnu postojećim blokovskim savezima i njihovim strukturama sigurnosti.

III

Završni dio knjige *Europäische Sicherheit*, Gerharda Wettiga teoretski je, svakako, najzreliji i za stručnjake međunarodnih odnosa najdragocje-

niji. Obiluje autorovim kritičkim raščlambama niza pojmova vezanih uz fenomen evropske sigurnosti pa i vlastitim definicijama i konstrukcijama kada se za to autoru ukazala potreba. Wettig se, pritom, razračunava sa onim pristupima koje smatra neadekvatnima, kao što je to funkcionalistički, ukazuje na sredstvo zaštite država u takvom novom sistemu kolektivne sigurnosti koje bi i opet bila sila smatrajući ga opasnim, analizira tezu o konvergenciji sistema, samostalno određuje pojam mira, a posebno su zanimljiva i poglavlja o regionalizmu, privredno-tehnološkoj suradnji u Evropi, problemu izbalansiranog smanjenja trupa u Evropi i stvaranju i kompetencijama izvršnog organa takvog sistema sigurnosti u Evropi kako je predloženo sa sovjetske strane.

Na kraju svoje studije autor eksplicitno zaključuje, sa čime se nije moguće sasvim složiti, da ponuđeni okvir novog evropskog poretka ne nudi povoljne preduvjete za jednu kooperativnu kontrolu konflikata u Evropi. Po Wettigu strukturalni dualizam sadašnjeg evropskog poretka i strukturalni monizam predloženog modela evropske sigurnosti ne mogu bezkonfliktno postojati jedan uz drugoga... On, isto tako, smatra da se konflikti u Evropi i šire od toga mogu najbolje regulirati u suradnji između postojećih saveza i super-sila, kako i da se nivo kapaciteta rješavanja određenih napetosti, disonanci i različitih drugih pitanja između dviju strana koji imaju postojeći sistemi ne može postići predloženim novim mehanizmom. Autor, napokon, smatra da i sami uslovi za njegovu primjenu na evropsku aktuelnu situaciju nisu sazreli.

Božica Blagović

NEW ORIENTATIONS

Edited by E. F. Penrose, E. Penrose, Peter Lyon and Jacques Decornoy, New York, The Humanities Press, 1970.

Knjiga *New Orientations* prva je iz serije publikacija koje obuhvaćaju eseje iz područja međunarodnih odnosa namijenjene u prvom redu, ičnjaci-

ma i studentima specijaliziranim za pitanja iz tog znanstvenog područja.

Osnovni je njezin cilj kritičko upozoravanje na niz novih tendencija i pravaca u vrlo složenoj suvremenoj strukturi međunarodnih kretanja, nastojanjem da se obuhvati sve bogatstvo promjena nastalih u međunarodnoj zajednici i međunarodnim odnosima nakon Drugog svjetskog rata, počev od fenomena hladnoratnih napetosti između Istoka i Zapada, preko porasta važnosti i modaliteta pojavnosti i politike sile u odnosima država i blokova, do pojave duha samostalnosti neovisnosti diljem svijeta kroz široke procese dekolonizacije i stvaranja niza novih neovisnih država, uza što je usko vezana intenzifikacija napora super-sila za njihovo pretvaranje u vlastite satelite.

Toj lepezi »novih orijentacija« na međunarodnom planu treba, isto tako, dodati i splet važnih socijalnih i političkih promjena u unutarnjopolitičkoj sferi mnogih država, a koje povratno imaju evidentne reperkusije na njihovo vanjskopolitičko djelovanje.

U knjizi *New Orientations* čitatelju je predložen izbor od četiri eseja eminentnih teoretičara međunarodnih odnosa, koji s politoloških, geopolitičkih, pravnih i historijskih aspekata obrađuju odabrane probleme, što ide u prilog činjenici da jedino interdisciplinarni pristup u znanosti međunarodnih političkih odnosa može pružiti punu eksplikaciju određenih pitanja koja se analiziraju.

I

Prvi esej autora Petera Lyona, sekretara Instituta za studije Commonwealtha Londonskog sveučilišta, posvećen analizi *kontinuiteta* i *promjene* u međunarodnim odnosima kao cjelini, svakako je teoretski najrelevantniji, pa je njemu u ovom prikazu dan razmjerno najviše prostora.

Svoju analizu Peter Lyon počinje konstatacijom o visokom nivou međunarodnog integriteta suvremenog svijeta, po kojoj je ovo »...doba svjetske historije, svjetskog rata, svjetske politike i možda svjetskog poretka« u kojem egzistira uspostavljen *globalni sistem država* (jer i on polazi od države kao osnovnog aktera međunarodnih odnosa) koje se nalaze u određenom sistemu odnosa međuovisnosti i utvrđenog po-

retka. Pri tom autor prezentira čitatelju historijski presjek nastajanja modernog sistema država u rasponu od V. stoljeća p. n. e. do danas, ujedno ocjenjujući *globalnu politiku* kao fenomen XX. stoljeća, par excellence. Svjetski sistem država i globalizaciju međunarodne politike autor stoga sagledava kao pojave koje se uzajamno determiniraju.

U historiji razvoja modernog »sistema država« autor vidi pet osnovnih faza, koje svaku napose, podvrgava detaljnijoj analizi:

1. Razdoblje od renesanse do Bečkog kongresa, koje odlikuje pojava i kristalizacija modernog državnog sistema u svijetu, stvaranje međunarodnog poretka s određenom ulogom rata i diplomacije u njemu i pojava balansa sile.

2. Razdoblje od Bečkog kongresa do Prvog svjetskog rata, u kojem osobito važno mjesto zauzima Evropa u svjetskim zbivanjima, a koja znatnim dijelom determinira mnogostruka ravnoteža sila, ograničeni ratovi, te pojava SAD i Japana kao sila koje uzrokuju slabo prestrojavanje svjetske politike.

3. U vremenu od Prvog svjetskog rata do Drugog svjetskog rata autor posebno ističe značaj Versaillesa i Brest-Litovska, »suton« evropskih velikih sila, pojavu totalitarizma kao svjetske politike, tridesete godine i njihovu pokuku te pretpostavke i tok k novom svjetskom ratu.

4. Slijedeću fazu Lyon je nazvao »prema globalnoj politici 1945.—1962«, ističući dominantnu ulogu sovjetsko-američkih odnosa u međunarodnoj zajednici (razdoblje hladnog rata), te značenje nuklearnog oružja, različitih ideologija i dekolonizacijskih procesa.

5. Od 1962. na dalje teče etapa globalne međunarodne politike s profiliranim suvremenim međunarodnim sistemom i njegovim *sub-sistemima*, koji je, prvi put, pred teoretičare međunarodnih odnosa postavio problem analize *svjetskog poretka i svjetske politike*.

Teoretski posebno zanimljivi, misaono gotovo najelokventniji jesu dijelovi eseja posvećeni *općoj ravnoteži sila*, koju sam autor ocjenjuje kao historijske intervale između ratova putem kojih su upravo i uspostavljane, narušavane i mijenjane takve ravnoteže. Već prvi ozbiljniji pokušaj uspostave trajnog balansa sile, na Bečkom kongresu 1815. između tadašnjih evropskih država,

uključivao je svojevrsnu podjelu evropskog područja na interesne sfere i grupacije zemalja s određenim stupnjem utjecaja u pojedinim dijelovima Evrope, što je upućivalo na spoznaju da takav balans ne može biti ujedno i *garant trajnog i općeg mira*, čemu se oduvijek po autoru, države logično slijede politiku balansa sile (the balance of power), kako bi zaštitile vlastite pozicije i interese i stabilizirale i institucionalizirale određeni međunarodni poredak koji im ih omogućuje, te spriječile međusobne sukobe. Činjenica je međutim da su države, i u slučajevima kada se svestrano nastojao osigurati opći mir balansom sile, bile prisiljene voditi *lokalne ratove*, kako bi se taj balans i dalje održavao, a što je i sam mir dovelo u pitanje. Historijsko iskustvo pokazuje da je svaki politički i vojni ekvilibrij promjenljiv, nestalan i ranjiv, što znači i nedovoljno savršen model međunarodnog društva i trajnog očuvanja mira i međunarodnog poretka.

U navedeni kontekst analize balansa sile većim se dijelom uklapa i autorovo prezentiranje i interpretacija osnovnih teoretskih postavaka osnivača *geopolitike*, teoretičara Mahana, Mackindera, Spykmana i, po Lyonu, Georga Kennana. Iz ove relativno poznate materije treba izdvojiti autorovo shvaćanje po kojem je Mackinder prvi geopolitičar koji je u svojim radovima iznio globalni koncept svijeta i teoriju o globalnom poretku zasnovanom na balansu sila, koje se nalaze u *odnosu međusobnog takmičenja*. Stoga se i Mackinderova središnja teza o stožeru svjetske politike, o centru zemljišne mase Haertlandu, odnosno evroazijskom prostoru, čija dominacija omogućuje diktiranje svjetskom politikom, i nastojanjima sila da njom zagospodare, može interpretirati upravo iz toga rakursa. Na Spykmanovu pak ideju o kontroli Rimlanda, kao pretpostavci svjetske supremacije, direktno se — po autoru — vezuje Kennanova doktrina *containmenta* i, ponovno, odmjeraivanje snaga dvaju suprotstavljenih blokova.

U analizi međunarodnih političkih odnosa 70-ih godina Peter Lyon izdvaja dva bitna elementa:

— učvršćivanje blokova i svođenje svjetske politike na odnos blokovskih alijansa na čelu sa super-silama;

— sve veće značenje i ulogu NR Kine u svjetskoj politici. On pri tom

naglašuje da je suvremeni međunarodni politički sistem postao daleko više *pluralističan, policentričan i političan* nego prije, i to u paradoksalnom trenutku kada je *dualistička* priroda svjetskog vojnog balansa konačno etabilirana i potvrđena i kao stanje za dosta daleku budućnost. Autor smatra da ostale nuklearne sile ne mogu svojim sadašnjim kapacitetima bitno ugroziti dominantne pozicije *super-sila*, SAD i SSSR-a.

Na kraju Peter Lyon odgovara na vlastito pitanje »Je li svijet još uvijek bipolaran?«, da to jest u tehnološkom smislu, ali ne i politički. Isto tako u razmišljanjima o suvremenom međunarodnom sistemu on zaključuje da svaki međunarodni poredak treba stalno održavati svim sredstvima, mijenjati ga i popravljati, jer se njegova struktura počinje *dezintegrirati* već u času kada je stvorena.

II

Slijedeći esej vrlo poznatog autora E. F. Penrosea, profesora geografije i međunarodnih odnosa John Hopkinsova sveučilišta, koji tretira pitanje britanskog mjesta u promijenjenoj strukturi međunarodnih odnosa, primjer je politološke analize konkretno-praktične političke problematike.

Osnovna autorova misao o daleko slabijoj, gotovo marginalnoj, ulozi Britanije u svjetskoj politici 50-ih i 60-ih godina, za razliku od prijašnjih razdoblja kada se ona nalazila na vrhu hijerarhije svjetskih sila, i nastojanje da izdvoji bitne uzroke koji su to uvjetovali pronađe se kroz cijeli rad, koji, osim spomenutoga, pruža čitatelju opširan pregled britanske uloge u svjetskoj politici prije i nakon Drugog svjetskog rata.

Padu britanske nekadašnje moći doprinijelo je, prije svega, njezino nedvojbeno zaostajanje u *vojnoj utrci* za super-silama, kao i napuštanje prijašnjeg položaja prvog *kolonijalnog* imperija u svijetu i davanje neovisnosti bivšim kolonijalnim posjedima. Upravo kao kolonijalna sila Britanija je u svojoj vanjskoj politici dugo davala prioritet *prekomorskim* interesima pred evropskim i drugima, čega se recidivi osjećaju i danas, ne samo kao odlika najšireg britanskog mentaliteta, nego i u suvreme-

nim odnosima s evropskim državama u promijenjenim međunarodnim uvjetima.

Nakon dekolonizacije pred Britaniju se postavilo niz ključnih pitanja u izmjeni odnosa prema zemljama Trećeg svijeta, gdje je, po autoru, propušten veći broj historijski vrlo povoljnih prilika za njihovo profiliranje.

U pogledu britanskog odnosa prema super-silama, čijem razvoju, rivalitetu, nastojanjima za stjecanjem globalnih pozicija, podjelom zona utjecaja i drugom autor posvećuje znatan dio svoga eseja, Penrose ne preza pred ocjenom da je britansko čvrsto kolaboriranje sa SAD bilo u biti, a dobrim je dijelom i danas, odnos dominirajuće velike sile i njezina satelita. To je često dovelo Britaniju u situacije u kojima se američki interesi nisu poklapali s njezinim nacionalnim interesima u međunarodnim odnosima. Penrose pri tom posebno ističe nemogućnost britanskog uključivanja u evropske inicijative i planove, počev od poznatog Schumanova plana do De Gaulleovih evropskih programa, te niza ugovora ekonomskog karaktera za koje je Britanija mogla biti zainteresirana. Navedena satelitska veza Velike Britanije i SAD nužno je doprinijela padu britanskog ugleda u zemljama Azije, Afrike i Latinske Amerike te je predstavljala ozbiljnu prepreku njezinu samostalnijem postavljanju u međunarodnim kretanjima. Stoga i dalje ostaje otvorenom dilema britanske vanjske politike: kako realizirati ekonomske i političke potrebe Britanaca za većim uključivanjem u Evropu i istodobno zadržavati i očuvati čvrsto partnerstvo sa Sjedinjenim Državama.

Esej novinara Jacquesa Decornoyja ovdje neće biti pomnije prikazan, jer pruža, prije svega, deskripciju slijeda događaja u vijetnamskom ratu od njegovih početaka do pariških pregovora, ali treba naglasiti da spomenuti rad pruža dragocjen faktografski materijal za stžurnjake koji se bave problematikom Jugoistočne Azije. Vijetnamski je konflikt ovom prigodom sagledan i s njegove unutarnje strane uz povlačenje jasnih distinkcija između nacionalnih interesa samih Vijetnamaca u njemu i krupne strateške igre velikih sila na tom prostoru. Vrijednost ovoga priloga djelom je i u tome što nastoji razotkriti

niz nejasnoća i krivih interpretacija pojedinih zbiljanja u proteklom ratu.

III

Završni esej ove knjige obrađuje specifično pitanje pojave *međunarodnih kompanija* i njihova djelovanja u međunarodnim *ekonomskim* odnosima s određenim, vrlo krupnim, reperkusijama i na suvremene međunarodne političke odnose u cjelini. Treba odmah reći da ovaj prilog autorice Edith Penrose, profesora ekonomike na Londonskom sveučilištu, odlikuje vrsno poznavanje problema iz područja o kojem je riječ i visok nivo teoretskog pristupa njihovoj obradbi.

Središnja autoričina preokupacija odnosi se na prirodu političkih i ekonomskih problema koji se javljaju u kontaktima između multinacionalne kompanije i države u kojoj posebno djeluje, a ti su problemi daleko složeniji i sa znatnijim posljedicama ako se radi o zemlji Trećeg svijeta.

Na samom početku eseja Edith Penrose podvrgava analizi pojam međunarodne kompanije, na kraju konstatira kako se, u stvari, radi o svojevrsnim *autonomnim međunarodnim organizacijama* vrlo širokog svjetskog utjecaja i krupne ekonomske i političke moći. Te organizacije, premda nisu isključene ispod jurisdikcije država u kojima djeluju, stvarno ne potpadaju pod *punu* odgovornost nijedne države. Administrativno i hijerarhijski čvrsto organizirane, širokog spektra interesa, koji bez teškoća prerasta državne granice, i velikog dometa aktivnosti, ti se ekonomski mehanizmi pojavljuju i kao faktori sa često presudnim uplivom na stvaranje konfliktnih stanja među državama, na manipulaciju vladajućim autoritetima pojedinih nerazvijenih zemalja i na međunarodne odnose u najširim razmjerima. Posebnost je država trećeg svijeta i dosta često uspostavljanje trajnog saveza između stranih kompanija i domaćih političkih i vojnih grupa, koji može rezultirati neekvivalentnom »razmjenom« ekonomskih dobiti i političkih koncesija, a koja ide na štetu neovisnosti zemlje.

Takav odnos omogućuje i efikasnu eksploataciju prirodnih bogatstava tih dijelova svijeta. Treba ovdje napomenuti da je za potrebe studija danih

pitanja autorica pristupila i stvaranju vlastite definicije pojma eksploatacije. Njezin rad uz to sadrži i analizu nastanka i aktivnosti nekoliko poznatih svjetskih firma.

Iako je objektivno upozorila na niz teškoća i negativnih popratnih pojava koje se javljaju s nastankom i djelovanjem međunarodnih kompanija u međunarodnim ekonomskim odnosima, autorica je istodobno osvijetlila i aspekt po kojem u tako uskoj povezanosti svijeta kakva je danas ni jedna zemlja ne može biti, u svojoj ekonomici, posve neovisna o akcijama i politici drugih država, dok multinacionalne kompanije ipak djeluju i *međunarodno*, odnosno neovisno o ograničenim interesima pojedinih zemalja.

Na kraju treba da se unatoč nedovoljno tematskom izboru radova prezentiranih u knjizi *New Orientations* ovo djelo može preporučiti svima koji se bave ili ih zanimaju pitanja iz područja međunarodnih odnosa.

Božica Blagović

Julian Sutor

PANSTWA NEUTRALNE I NEIZANGAZOVANE Warszawa, 1972.
Wiedza Powszechna, str. 224.

U okvirima dinamičnih međunarodnih političkih odnosa, koji su se nakon Drugog svjetskog rata u velikoj mjeri odvijali unutar blokovskih struktura, a u godinama hladnog rata u potpuno zatvorenim grupacijama, činilo se da ostaje malo prostora za djelovanje izvanblokovskih država.

Međutim, pozitivna kretanja u međunarodnom političkom sistemu i promijene općeg pravca djelovanja niza aktera omogućili su da se i zemlje izvan blokovskih struktura počnu pojavljivati kao važni subjekti međunarodnih odnosa, voljni i sposobni da ponesu svoj dio tereta u složenoj, ali ipak jedinstvenoj međunarodnoj sredini. Izvanblokovske države samim tim jasno su demantirale sve tvrdnje nekih teoretičara i praktičara međunarodnih odnosa koji su tvrdili da su male i srednje države izvan blokova jedino zainteresirane za realizaciju svojih uskih nacionalnih in-

teresa, te da se ne može očekivati njihov širi angažman u naporima za mijenjanje karaktera i sadržaja međunarodnih odnosa.

Danas su zemlje izvan blokova: neutralne i nesvrstane, važni čimbenici međunarodnog političkog života. One imaju svoja izgrađena gledanja na probleme međunarodnih odnosa i svaka na svoj način, u skladu sa svojim položajem i mogućnostima, nastoje doprinositi pozitivnom mijenjanju međunarodnih odnosa. Knjiga dra. Juliana Sutra okrenuta je upravo tim važnim problemima velike grupe država koje se nalaze izvan blokovskih struktura i koje se godinama zalažu za pronalaženje svojih vlastitih putova akcije.

Tražeci korijene neutralizma kao stanja u kojem se određeni akter ne izjašnjava ni za jednu stranu i pokušava zadržati svoju samostalnost, Sutor je nastojao kombinirati pravnu i političku analizu kako bi na najbolji način objasnio neutralnost, koja, tematski gledano, čini prvu cjelinu njegova rada.

On se opredjeljuje već u samom uvodu za tri vrste neutralnosti, i to: ratnu neutralnost, stalnu neutralnost i politiku nesvrstavanja te polemizira kratko sa stajalištima na Zapadu koja prihvaćaju jedino prve dvije vrste neutralnosti, kao i s nekim mišljenjima na Istoku, po kojima bi politika nesvrstavanja činila jedino »daljnji razvoj, u novoj konkretnoj situaciji, institucije neutralnosti«.

Obrazlažući pojedine vrste neutralnosti, vrijedno se posebno zaustaviti na Suturovoj eksplikaciji nastanka nesvrstane politike. Po njemu, države koje će se poslije opredijeliti za takvu politiku odmah su bile suočene s mogućnostima različitog izbora. Prva varijanta, tj. uključivanje u zapadni blok, značila bi angažiranje u vojnim savezima zapadnog svijeta, što bi automatski tražilo odricanje od antiimperijalističkih i antikolonijalnih ciljeva. Druga teoretska mogućnost — uključivanje u savez socijalističkih država zahtijevala bi provođenje promjena na društveno-političkom i ekonomskom planu, što buržoazija tih zemalja također nije željela prihvatiti. Stoga se politika nesvrstavanja javlja kao treća mogućnost, kako to piše Julian Sutor, koja je pružila priliku velikoj grupi država da se ne identificiraju ni s jednom ni s drugom grupacijom. Ipak nesvrstane zemlje ni-

su na osnovi te ekvidistancije izvršile jednako udaljavanje od obaju blokova. Sutor to posebno podertava ističući, što je praksa međunarodnih odnosa u nizu slučajeva jasno potvrdila, da većina nesvrstanih zemalja u osnovnim pitanjima međunarodnih odnosa stoji na istim ili vrlo sličnim pozicijama kao i socijalističke države.

Posebnu vrijednost politike nesvrstavanja Sutor vidi u činjenici da je ona omogućila traženje i razvijanje vlastite neovisne političke linije, koja je unatoč stanovitim kompromisima omogućila nastavljanje »antiimperijalističke, antikolonijalne i antineokolonijalne borbe« a za puno prihvaćanje u praksi odnosa načela miroljubive koegzistencije.

Pokušavajući odgovoriti na pitanje što je zapravo nesvrstavanje, poljski pisac ističe da to nije pravna institucija, nego da se radi o političkoj koncepciji koja je u procesu svog razvoja. Ona se izražava u naporu za nepristupanje blokovima, aktivnoj podršci miroljubivoj aktivnoj koegzistenciji i međunarodnoj suradnji bez obzira na razlike koje postoje među državama, te u borbi protiv imperijalizma i neokolonijalizma.

Poglavlje pod naslovom »Osnovna prava i obveze neutralnih država i načela politike nesvrstavanja« na bazi pretežno pravne analize vrlo meritorno raščlanjuje neka osnovna pitanja vezana uz neutralnost država u prošlosti i danas. Posebna je vrijednost toga odjeljka u tome što su pronađeni brojni primjeri kao ilustracije novijih zbivanja na međunarodnoj političkoj sceni. Analizirajući dokumente s konferencija u Beogradu, Kairu i Lusaki, Julian Sutor izvlači glavna načela politike nesvrstavanja, koja istodobno čine okosnicu praktičnog djelovanja te velike skupine država.

U daljnjim odjeljcima svoje knjige dr. Sutor je vrlo kompetentno s punim poznavanjem problematike obradio konkretne primjere stalne neutralnosti: Švicarsku i Austriju, vršeći pravno-političku analizu položaja obiju zemalja i njihovih vanjskopolitičkih linija.

Svrstavajući Švedsku i Finsku u posebnu kategoriju neutralnih država, poljski autor piše o »koncepciji neutralnosti švedske politike« i o »politici neutralnosti Finske«, pri čemu nastoji centrirati aktivnost obiju država u skladu s tekućim razvojem međunarodnih odnosa. Po njegovu mišljenju obje ze-

mlje i Švedska i Finska, zahvaljujući svom položaju, mogućnostima i tradicijama akcije, javljaju se kao važni akteri međunarodnih odnosa koji svojim akcijama svakako prelaze okvire puke neutralnosti. To omogućuje i praktično zajedničko djelovanje nesvrstanih država i Švedske i Finske, a detaljna analiza ocjena pojedinih međunarodnih događaja, kao i konkretnih poteza, jasno bi pokazala sličnosti koje postoje među tim dvjema kategorijama država.

Pokazujući se kao vrstan poznavalac problematike izvanblokovskih država, Sutor analizira i pitanja vezana uz neutralnost Južnog Vijetnama, Kambodže i Laosa, ističući da bi realizacija takve koncepcije bila svakako najprihvatljivija ne samo za zemlje tog područja, nego i za širi kompleks međunarodnih političkih odnosa.

Na kraju pisac razmatra probleme djelovanja neutralnih država i postojanje sistema kolektivne sigurnosti. On polazi prije svega od svojedobno vrlo popularnih mišljenja koja su nakon stvaranja organizacije Ujedinjenih naroda isticala da je prošlo vrijeme neutralnosti i da uz postojanje svjetske organizacije nema mogućnosti za realizaciju neutralne politike. Međutim, ubrzo je praksa međunarodnog političkog života pokazala da su ta predviđanja bila prilično nerealna i da je na osnovi dubokih suprotnosti u karakteru i sadržaju međunarodnih odnosa ostalo dosta prostora za provođenje politike izvan organiziranih struktura, dakle politike neutralnosti i nešto poslije nesvrstavanja.

Ističući vezu koja postoji između prava i politike i u interpretacijama Povelje Ujedinjenih naroda, autor tvrdi da i neutralnost treba shvaćati prije svega kao realni izraz međunarodne stvarnosti, te se i današnja neutralnost država može lako povezati s Poveljom UN i ciljevima svjetske organizacije. Razumljivo je da države koje aktivno rade na očuvanju mira i sigurnosti i zalažu se za realizaciju svestrane međunarodne suradnje sa svim zemljama itekako doprinose jačanju mira u svijetu, što je uostalom i glavni cilj Ujedinjenih naroda.

Detaljnije analizirajući veze koje postoje između neutralnih država i Organizacije ujedinjenih naroda, posebno mogućnosti vojnog djelovanja neutralnih država, policijski pisac konstatira da je praksa međunarodnog političkog ži-

vota pokazala konkretne mogućnosti akcije i da u doba kada sistem Ujedinjenih naroda nije uperen ni protiv jedne određene države ili grupe država, nego jedino protiv onih država koje bi pokušale ugroziti svjetski mir, nije tako teško uskladiti odnose neutralnih zemalja, osobito njihove vojne odnose, sa zadacima i ciljevima svjetske organizacije.

Cinjenicu da postojanje neutralnih država doprinosi lokalizaciji i ograničavanju vojnog djelovanja agresivnih snaga dr. Julian Sutor posebno ističe kao razlog osiguranja svim neutralnim i nesvrstanim državama odgovarajućeg mjesta u sistemu kolektivne sigurnosti Ujedinjenih naroda i u regionalnim sistemima sigurnosti.

Tvrdeći u zaključku da suvremena neutralnost ne predstavlja više neku vrstu pasivne neutralnosti koja ne bi vodila računa o pitanjima rata i mira; ili koja bi u tim relacijama nastojala biti indiferentna, Sutor posebno akcentira glavnu karakteristiku akcija niza nesvrstanih zemalja koje u borbi protiv imperijalizma i neokolonijalizma vide svoje glavne konkretne zadatke. To bi sve zajedno trebalo značiti da skupa neutralnih i nesvrstanih zemalja ima posebnu važnost za suvremene tokove međunarodnih odnosa, kako zbog sadržaja svojih vanjsko-političkih opredjeljenja tako i zbog velikog broja država koje ulaze u te dvije kategorije međunarodnih aktera.

Analizirajući odnose na evropskom kontinentu, pisac zaključuje da i politika neutralnih evropskih država jasno pokazala stupanj promjena međunarodnih odnosa i da je u praksi njihova vanjskopolitičkog djelovanja došlo do novog značenja pojma neutralnosti. On ističe kako pozicija neutralne države nikako ne može značiti stanje očekivanja i neangažiranosti pukog promatrača u odnosu na krucijalna pitanja rata ili mira u suvremenim uvjetima.

Evropske države shvatile su da je upravo realizacija njihove političke linije najlakše moguća u doba stabilnih i smirenih evropskih međudržavnih odnosa, što otvara mogućnosti razvoju odnosa na načelima koegzistencije i proširenja uzajamno korisne suradnje. Polazeći od takvih ocjena evropskog razvoja, evropske neutralne države uključile su se aktivno u traženje novih evropskih političkih rješenja koja mogu

zadovoljiti njihove nacionalne interese, a isto tako i širi splet međunarodnih odnosa.

Knjiga dra. Juliana Sutora, svakako, je vrijedan prilog proučavanju politike neutralnih i nesvrstanih država, koji svojom preglednošću i sistematičnošću omogućuje relativno jednostavno praćenje problema. Steta je, možda, što u nekim dijelovima knjige autor nije posegnuo za iscrpnijim analizama koje bi pomogle da se na osnovi dokumentirano iznesenih stavova lakše prihvate određeni stavovi autora. No bez obzira na to knjiga, je vrlo dobar primjer analize važnih suvremenih međunarodnih fenomena u kojoj se sretno spajaju elementi pravnog i političkog prikaza, što naravno daje posebnu draž cijelom radu.

Radovan Vukadinović

Ryszard Frelek

HISTORIA ZIMNEJ WOJNY, Warszawa, 1971 Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, str. 173.

Hladni rat kao specifična faza poratnih međunarodnih odnosa, a istodobno i kao teoretski model jedne važne etape razvoja međunarodne zajednice, još uvijek je vrlo aktualna tema politoloških ili povijesnih analiza. No dok se na Zapadu može naći velik broj radova koji tretiraju hladni rat, povijest međunarodnih odnosa iz tog razdoblja ili pak pojedine žarišne točke ili situacije, na Istoku je ta problematika do sada vrlo malo obrađivana. Osim osvrta u pojedinim djelima šireg karaktera, koja pretendiraju na davanje općih ocjena o pojedinoj fazi međunarodnog razvoja ili pak u okolnosti poratnih međunarodnih odnosa (npr. veliko djelo kolektiva sovjetskih autora *Međunarodni odnosi nakon II svjetskog rata*), ne susreću se monografije koje bi pokušale osvijetliti to vrlo važno i relativno dugo razdoblje modernih međunarodnih odnosa.

Upravo zbog toga djelo poljskog pisca Ryszarda Freleka *Historija hladnog rata izaziva* pojačan interes. Kao pravi nac svoje vrste, ali isto tako i rad u kojem se prezentiraju relevantne ocjene međunarodnih zbivanja vrlo samo-

stalno i argumentirano, knjiga Ryszarda Freleka zaslužuje posebnu pozornost i svestranu analizu.

Već na samom početku autor se osvrće na brojne postojeće definicije hladnog rata, pretežno stvorene na Zapadu, i argumentirano kritizira neke njihove postavke. On se posebno zalaže za izradbu i prihvaćanje političke definicije hladnog rata, uvjeren da se upravo zbog činjenice što se radilo o prvenstveno političkom fenomenu primjena nekih pravno-političkih definicija može pokazati kao neuspješna i prilično nekorisna.

Po Freleku hladni rat se prije svega može shvatiti kao povijesna kategorija koja zahvaća odnose između dviju suprotnih društveno-ekonomskih i političkih sistema, nastala nakon Drugog svjetskog rata. U tom razdoblju, kada se stvarala skupina država koje su krenule putem izgradnje socijalističkog društva, politika hladnog rata nastala je kao »odgovor imperijalističkih snaga na povijesni proces koji se više u novim uvjetima nije mogao zaustaviti«. To prije što je i pronalazak novih vrsta oružja bitno promijenio, pa čak u pojedinim situacijama i nekim prostorima posve onemogućio upotrebu drugih sredstava, odnosno vođenje »vrućeg rata«.

Kao rezultat takvog skupa odnosa hladni rat je za jedno relativno dugo razdoblje poratnih međunarodnih odnosa bio istodobno nametnut i kao svojevrsan model uzajamnih odnosa među državama, s različitim sistemima, koji se na Zapadu isticao kao jedina moguća forma njihovih veza.

Naznačujući u glavnim crtama nekoliko najosnovnijih karakteristika hladnog rata, kao npr.: njegovu teritorijalnu rasprostranjenost, zatim nastojanja kapitalističkih država da zaustave ne samo sva socijalistička kretanja, nego istodobno i borbu pokreta za nacionalno oslobođenje, te važnost njemačkog pitanja u fiksiranju hladnoratnih odnosa, Frelek posebno insistira na tvrdnji da je jedna od najglavnijih karakteristika hladnog rata »tijesno povezana s formama novog odnosa snaga između dva sistema, kako u Evropi tako i u globalnoj skali«.

Polazeći istodobno od mišljenja da je hladni rat kao univerzalni i globalni koncept međunarodnih političkih odnosa već u praksi prevladan, unatoč stannovitim pokušajima perifernog obnavlja-

nja nekih njegovih značajki, poljski je pisac nastojao dati genezu hladnog rata, ocrtati uzajamne veze između promjena u središnjem odnosu snaga i upozoriti na neke aspekte hladnih kriznih situacija. Pri tome on ne smeće s uma potrebe traženja novih mogućnosti iniciranja promjena, koje bi na adekvatan način zadovoljile postojeće stanje u međunarodnim odnosima.

Iako sam Ryszard Frelek ističe da njegov rad nema za zadatak vršenje analize ukupnosti poratnih međunarodnih odnosa, te da je on prije svega postavljen tako da prikaže politički kurs koji je nazvan terminom hladni rat, razumljivo je da se šira analiza hladnoratnih kategorija ne može prikazati bez ulaganja u povijesni kontekst određenih događaja.

Stoga je posve prihvatljiva Frelekov težnja za periodizacijom zbivanja koja treba pokazati glavne čimbenike pojedinih faza poratnih međunarodnih odnosa kao i glavne oblike uzajamnih odnosa. Promatrajući etape hladnog rata u prvom redu kao oblike novog formiranja odnosa snaga na široj međunarodnoj sceni, Ryszard Frelek posebno eksponira četiri različite etape, upuštajući se u prikazivanje glavnih aktera, događaja i koncepcija iz tog razdoblja.

U prvoj etapi (1944.—1946.), daleke pri kraju i nakon Drugog svjetskog rata nazirale su se osnove novog rasporeda u međunarodnim odnosima. U toj fazi stvarale su se nove socijalističke države i pojačavali svoje djelovanje narodnooslobodilački pokreti u različitim dijelovima svijeta. Na evropskom tlu tih godina definitivno je nastajala podjela između dvaju suprotnih sistema, a u svim tim procesima zajedno poljski autor vidi uzroke objektivnog karaktera koji su poslije doprinijeli izbijanju hladnog rata.

Analizirajući tu prvu etapu odnosa, posebno na tlu suradnje unutar velike koalicije, Frelek spominje glavne probleme koji su po njegovu mišljenju postali važni za daljnje profiliranje odnosa. Poljsko pitanje, Italija, Balkan i Daleki Istok činili su bitne točke oko kojih su nastajala suprotna mišljenja koja su poslije u velikoj mjeri paralizirala koalicijsku suradnju i s druge strane otvarala put novoj fazi međunarodnih političkih odnosa — hladnom ratu. Međutim, po Frelekovu mišljenju

pitanje Njemačke bilo je posebno važno i upravo u traženju odgovora što s Njemačkom nakon Drugog svjetskog rata i kakva treba biti ta nova Njemačka leži i dio odgovora na pitanje kako je započeo hladni rat.

Detaljno analizirajući dio dostupnih službenih dokumenata iz razdoblja djelovanja velike koalicije kao i bogatu zapadnu pretežno politološku literaturu, Frelek na kraju te etape osobitu pažnju posvećuje raspadu antihitlerovske koalicije i događajima koji su doprinijeli takvom razvoju. Po njemu, nakon nestajanja zajedničke opasnosti — fašizma, pod utjecajem novog razvoja političke situacije i revolucionarnih procesa u svijetu počela su se posebno ocrtavati dva važna pitanja, koja ne samo da su srušila koalicijske veze, nego su isto tako postala središnja pitanja daljnjeg međunarodnog političkog života. Razvoj socijalističkih zemalja, odnosno, kako to poljski pisac kaže, »svjetskog socijalističkog sistema« i pitanje narodnooslobodilačkih pokreta na širokim prostranstvima potlačenih kolonija dobili su posebnu važnost. Oko njihova shvaćanja nastojali su dijаметralno suprotni stavovi.

Upravo u tim događajima Frelek vidi i uzrok nastajanju najvećih političkih suprotnosti unutar koalicije konkretno oko pitanja razvoja situacije na Balkanu, u Istočnoj Evropi i na Dalekom istoku. S druge strane, pitanje Njemačke, odnosno karakter rješenja koje je trebalo zajednički postaviti na njemačkom tlu, on promatra kao središnji problem buduće evropske sigurnosti oko koje se u toj prvoj fazi također nisu mogla uskladiti gledišta saveznika, što je logično vodilo najprije slabljenju, zatim raspadu velike koalicije i stvaranju novog tipa hladnoratnih međunarodnih odnosa.

Ističući da je u velikoj koaliciji bila ostvarena suradnja država s različitim društveno-političkim i ekonomskim sistemima, Frelek za razliku od nekih zapadnih autora ne uzima to kao dokaz nemogućnosti trajnijeg zajedničkog djelovanja, ili pak kao »privremeni brak iz računa«. Po njemu, djelovanje antihitlerovske koalicije pokazalo je moguće oblike suradnje, odnosno čak je na stanovit način pretvorilo predratnu koegzistenciju u savezništvo. S druge strane, potonja faza hladnog rata nastala je kao rezultat »osnovnih suprot-

nosti interesa, prije svega klasnih, u formiranju poratnog svijeta«.

Druga faza hladnog rata (1947.—1949.), kao što i sam pisac ističe, najčešće se na Zapadu uzima kao početak hladnog rata. U tom razdoblju bio je dovršen proces velikih promjena i podjela na evropskom tlu. Njemačka je bila podijeljena na dvije države, znatno su se razbuktnali sukobi u Aziji, gdje je pobijedila kineska socijalistička revolucija, a otvorile su se mogućnosti novog djelovanja ostalih narodnooslobodilačkih snaga. U tom razdoblju nastaju i prve zapadne doktrine, od *containment*, preko Trumanove doktrine, Marshallova plana pa sve do stvaranja niza vojno-političkih organizacija koje su trebale tvoriti čvrsti *cordon sanitaire* protiv Sovjetskog Saveza i ostalih socijalističkih država.

Jačanje hladnog rata teklo je usporodno sa zaoštavanjem političke i ideološke borbe između dvaju svjetskih sistema, od kojih je svaki već polagano imao svoje fiksirane ciljeve od kojih se nije htjelo odstupati.

U trećoj fazi (1950.—1955.), koju Frelek naziva vrhuncom hladnog rata, došlo je do znatnih pomaka u blokovskim relacijama, posebno na Zapadu. Bio je dovršen proces remilitarizacije Zapadne Njemačke i njezina uključivanja u NATO, u Aziji je trajao korejski rat, a na nizu drugih područja vodio se sukob protiv narodnooslobodilačkih pokreta. Sve to zajedno pratio je masovni proces naoružavanja armija, osobito onih najvećih, novim razornim oružjima, što naravno nije moglo ostati bez utjecaja na politiku. Prikazujući te probleme novih odnosa, Frelek s pravom tvrdi da je u toj trećoj vremenskoj etapi bio dosegnut krajnji limit hladnoratnog suočavanja.

Cetvrta faza po Frelekovoj periodizaciji traje 1956.—1958., a za prijelomni događaj on uzima XX. kongres KPSS i njegove odluke. Prihvatanje politike miroljubive koegzistencije od strane socijalističkih država i međunarodnog radničkog pokreta poljski autor navodi kao jedan od glavnih argumenata u eliminiranju mita o tzv. komunističkoj opasnosti i stvaranju situacije u kojoj je Sjedinjenim Američkim Državama bilo sve teže održavati tu tvrdnju, koja je nekada poslužila kao osnova na kojoj su postavljane sve vojno-političke blokofske mašinerije zapadnog svijeta.

No uz lansiranje doktrine koegzistencije Frelek posebno ističe važnu ulogu velikog broja novih zemalja s područja Afrike i Azije koje su prihvatile politiku blokovskog neangažiranja i na nizu skupova počele izgrađivati svoju vlastitu političku platformu djelovanja, u kojoj on kao najvažniji moment vidi — aktivnost u održavanju svjetskog mira i sigurnosti.

Analizirajući na kraju glavne doktrine iz razdoblja hladnog rata, Ryszard Frelek ističe da, iako je uglavnom razdoblje hladnog rata zaključeno, ipak još uvijek ostaju mogućnosti za povratak takvih odnosa. Isto tako i različite posljedice hladnog rata, kao npr. postojanje blokova, još uvijek su dio međunarodne političke realnosti. Tvrdi da se rivalizacija jednog od dvaju danas postojećih sistema — kapitalističkog i socijalističkog — može završiti jedino pobjedom jednog od njih, Frelek deciderano tvrdi da ta rivalizacija nikako nije identična s hladnim ratom, »koji je u političkom i povijesnom smislu bio razdoblje najveće i najopasnije svjetske napetosti koja je prijetila izbijanjem konflikta u odnosima između Istoka i Zapada«.

Već iz ovog prikaza Frelekove knjige vidljivo je da se radi o vrlo vrijednu djelo koje pobuđuje na razmišljanje. Njegova argumentacija vrlo je solidna i utemeljena na studioznu i gotovo kompletnu materijalu koji se bavi tim pitanjima njegovi su zaključci logični i ponekad vrlo originalni. Osim toga metoda prezentiranja hladnog rata u povijesnom presjeku omogućuje bolje razumijevanje problema i na toj osnovi pruža priliku za izvođenje određenih zaključaka.

Radu bi se mogle staviti i neke primjedbe, koje naravno nikako ne umanjuju opću vrijednost knjiga. Možda upravo zbog činjenice da je riječ o prvoj monografiji takve vrste na Istoku Frelek nije posvetio veću pozornost reakcijama socijalističkih država, odnosno prije svega Sovjetskog Saveza na hladnoratna kretanja. Iako poljski autor polazi od tvrdnje da je hladni rat bio nametnut od strane kapitalističkih država socijalističkom svijetu i narodnooslobodilačkim pokretima, jasno je da je i Sovjetski Savez bio u to doba također važan međunarodni akter, koji je ne samo bio prisiljen odgovarati na odre-

da, nego je isto tako bio i samostalan nosilac i inicijator nekih poteza. Posebno bi bilo zanimljivo analizirati u kolikoj je mjeri subjektivna Staljinova ocjena karaktera međunarodnih odnosa doprinijela jačanju hladnog rata i kako se sve to zajedno moralo odraziti na putove borbe za socijalizam.

Prezentiranje tih problema bilo bi svakako zanimljivo jer knjiga dolazi iz jedne socijalističke države i te analize trebale bi biti oslobođene propagandnih interpretacija kakve se često susreću u literaturi objavljenoj na Zapadu. Isto bi tako i posljednju fazu hladnog rata trebalo nešto više uklopiti u širi sklop općih promjena do kojih je došlo u tadašnjem svijetu, što je pak sa svoje strane našlo odraza i u novom prihvatanju lenjinskih ideja o mogućnosti koegzistencije između kapitalističkih i socijalističkih država.

Sve u svemu, knjiga dra. Ryszarda Freleka istraživačima hladnog rata, kao i svima onima koji istražuju poratne međunarodne odnose, ostaje kao dragocjeno djelo, koje uz obilje činjeničnog materijala može inspirirati. A upravo takva djela s područja međunarodnih političkih odnosa posebno su dobrodošla.

Radovan Vukadinović

D. Bilandžić — R. Vukadinović

OSNOVNE DRUŠTVENE PROMJENE U JUGOSLAVIJI I SVIJETU 1945—1973. »Školska knjiga«, Zagreb, 1973, str. 290.

U godinama nakon Drugog svjetskog rata u svijetu je došlo do znatnih društveno-političkih promjena. Temeljne su — izrastanje socijalizma u svjetski socijalistički sistem, te pojava i sve dinamičnije okupljanje država koje su u akcijski program vanjske politike uvrstile koncepciju nesvrstavanja. Tome, dakako, treba pridodati i definitivan raspad kolonijalnog sistema.

I u našoj su zemlji u spomenutom razdoblju izvršeni golemi naponi u pravcu socijalističke preobrazbe društva, afirmacije proizvođača i ostvarenja historijskih interesa proletera. Put do današnjih dostignuća nije bio lak i često je ometan izvanjskim i unutrašnjim

neprijateljima. Međutim, predvođena Savezom komunista, u pravo je vrijeme pronalazila odgovarajuća rješenja za daljnju socijalističku izgradnju na osnovama samoupravljanja i vlasti radničke klase.

Marksistički istraživati historijske etape prijednog jugoslavenskog socijalističkog puta složen je zadatak. Povijesna građa o presudnim događajima iz nedavne prošlosti još nije dostupna istraživačima. Zbog toga mnogi sudovi ne mogu dobiti prijeko potrebnu argumentaciju. Isto tako, objektivno je teško suditi o događajima u kojima smo više ili manje bili sudionici. U tome treba tražiti razloge što D. Bilandžić, koji je autor priloga o osnovnim društvenim promjenama u Jugoslaviji, u tom pravcu čini napomene i što ističe da se njegov rad ne »smije primiti kao povijest poslijeratnog razvoja Jugoslavije, nego kao podsjetnik i priručnik kojemu je svrha zadovoljiti određenu društvenu potrebu ograničenog značenja«.

Svoje gledište na glavne događaje u društveno-političkom i djelomično društveno-ekonomskom razvoju Jugoslavije on raščlanjuje na nekoliko razdoblja. Kod toga čini dvije bitne podjele: razdoblje državno-centralističkog sistema i razdoblje samoupravljanja. Ovo posljednje dalje raščlanjuje na etape, i to: 1950.—1960., 1961.—1966., 1967.—1971., te etapu najnovijih promjena iniciranih nedavnim ustavom. U uvodnom dijelu autor je dao kratak prikaz povijesnih događaja vezanih uz nastanak i međunarodnopravno priznanje nove Jugoslavije, odnosno uz izgradnju ratom porušene zemlje i revolucionarne promjene društvenih odnosa.

Analizu faze etatističkog i centralističkog sistema društvenih odnosa u Jugoslaviji započinje istraživanjem povijesnih okolnosti nastanka revolucionarnog etatizma. Ističući osnovne komponente koje su utjecale na takav koncept organizacije našeg društva, podulje se zadržava samo na nekim, u sklopu toga posebice na tadašnjoj koncepciji Komunističke partije Jugoslavije o socijalističkom razvoju naše zemlje. Borba za obranu neovisnosti nove države, borba protiv kontrarevolucije, katastrofalno teška privredna situacija s jedne strane, i programska orijentacija KPJ o izgrađivanju društva na osnovi državno-vlasničkog monopola, te apso-

lutnog prioriteta industrijalizacije zemlje s druge strane, doveli su, po autorovu mišljenju, do toga da se upravljanje i rukovođenje našeg društva zasnuje i izgradi na strogim centralističkim osnovama.

Do velike prekretnice u društvenom razvoju Jugoslavije dolazi s uvođenjem samoupravljanja. U tom smislu autor ističe da je »za nešto više od godinu dana od otvorenog sukoba sa staljinizmom rukovodstvu KPJ pošlo za rukom da procjenom tendencija društvenog razvoja dođe do odluke o promjeni generalne linije Partije u izgrađivanju socijalističkog društva. Ukratko, odlučeno je da se skrene s puta koji je objektivno vodio u sveopći birokratski monopol, u državni socijalizam, na put borbe za samoupravni socijalizam«. Društvene promjene do kojih je tada došlo kreću se u mnogim pravcima. Preorijentacija sistema vladajućih društvenih i proizvodnih odnosa u teoretskom pogledu nalazi svoje uporište na izvornim stajalištima klasika znanstvenog socijalizma i konkretnim dostignućima pariških komunara i Lenjinove Nove ekonomske politike. Steta je što ova dimenzija ne nalazi adekvatno mjesto u autorovoj analizi prekretnice jugoslavenskog socijalističkog modela. Utoliko prije što je isticanje marksističko-lenjinističkih ideja na koje se pozivala naša teorija u tim prijelomnim godinama znatnim dijelom vezana uz spomenute momente.

Nakon etape radikalne prestrukturacije vladajućeg sistema odnosa slijedi, po autorovoj ocjeni, etapa relativno mirnog i stabilnog društvenog razvitka, koja traje sve do godine 1960. Novi pogledi na društveni razvoj, međunarodne odnose i vanjsku politiku Jugoslavije konkretizirani su na VI. kongresu KPJ, odnosno u temeljnim dokumentima — Ustavnom zakonu i drugim zakonima koji za njim slijede. Tu treba uvrstiti i Program SKJ, koji je u društvenoj preobrazbi presudno utjecao na daljnju afirmaciju samoupravljanja i vlasti neposrednih proizvođača.

Početak godine 1961. — navodi dalje autor — u teoretskom, a može se reći i u praktičnom pogledu, otvorenije se očitovao sukob, koji je do tada tinjao, između dviju koncepcija daljnjeg društvenog razvoja — centralističke i samoupravne. Na privrednom planu ovaj se sukob posebice očitovao u

sporovima oko uvođenja dohodovnog principa privređivanja. Spor oko ovog problema trajao je nekoliko godina. Stanovita privredna stagnacija, do koje je u to vrijeme došlo, dala je povoda pristašama prevladanih odnosa da oštro napadnu koncepciju dohotka i da je okrive za teškoće. Stoviše, za kratko je vrijeme prevagnuo koncept administrativno-političke intervencije. Međutim, Ustavom iz godine 1963., dokumentima za V. kongres Saveza sindikata i nadalje odlukama VIII. kongresa SKJ snažno je podržan pravac promjena. Rezultat je toga ukidanje društvenih investicijskih fondova i društvena i privredna reforma iz godine 1965. Na političkom planu također su izvršene radikalne promjene. Protivnici daljnjeg samoupravnog razvoja naše zemlje doživjeli su politički poraz.

Prestrukturacija privrednog sistema i otvaranje privrede prema svjetskim tokovima kretanja roba i drugih vrijednosti otvorenije su pokazali nedostatke dotadašnjeg privrednog sistema, kao i pravce njegove transformacije. Pokazalo se da se privreda ne može uključiti u međunarodnu tržišnu utakmicu bez radikalne promjene u raspolaganju viškom rada. Zato se i cijelo razdoblje od godine 1961. na ovamo može označiti vremenom borbe za daljnju afirmaciju samoupravljanja, intenzifikaciju privređivanja i vlast radničke klase. Borba za ove principe nije tekla bez otpora. Zbog toga se je Savez komunista u to vrijeme morao odlučno razračunavati sa svim protivnicima takvog kursa. Različiti »izmi« ideološkom su bitkom uklonjeni, te je pobjeda istinskog samoupravnog kursa osigurana ustavnim amandmanima i poslije novim ustavom. Zaključna razmatranja autor posvećuje problemima društvenog razvitka iz razdoblja reforme Federacije, međunarodnih odnosa, devijantnih kretanja u Savezu komunista itd. Na ovom mjestu autor iznosi osobno mišljenje o razlozima iz kojih su proizašle ove devijacije.

Pokazali smo u osnovnim crtama u kojim se pravcima kreće autorova analiza društveno-političkog i društveno-ekonomskog razvitka naše zemlje od oslobođenja na ovamo. Prezentirani materijal pokazuje da je zašao u interpretaciju onih fenomena i događaja koji su od presudne važnosti za poratni razvitak naše zemlje. Pri tomu se, zbog

već spomenutih teškoća, na nekim mjestima morao zadržati na konstatacijama bez argumentacije. Zato i izlazi da su na takvim mjestima društveno-ekonomski problemi preciznije i dublje potkrijepljeni od društveno-političkih. Međutim, autoru je pošlo za rukom da pruži cjelovit pregled bitnih događaja i da o njima iznese osobno stajalište. Iako se neki njegovi pogledi mogu primiti s određenom rezervom, stoji činjenica da je u našoj stručnoj politološkoj literaturi ovaj rad jedan od cjelovitijih prikaza naših društveno-političkih kretanja i dilema. Složili se dakle ili ne složili s autorovim prikazom stvari, ne možemo mu osporiti izvrsno poznavanje naših političkih problema, dobru sistematiziranost građe i objektivnost u interpretaciji. S obzirom na to Bilandžićev je napis vrijedan doprinos boljem sagledavanju presudnih događaja iz naše bliže prošlosti.

O osnovnim problemima međunarodnih političkih odnosa nakon Drugog svjetskog rata piše R. Vukadinović. Analizu spomenutih odnosa započinje izlaganjem bitnih karakteristika poratnog svijeta, za kojim slijedi prikaz »hladnog rata« i koncepcija koje su s tim povezane. Posebno se razmatraju Trumanova doktrina širenja američkog imperijalizma i u sklopu toga doktrina »zadržavanja« (*containment*) komunizma. Slijedi zatim analiza doktrine »oslobođenja« i koncepcije »dezangažiranja«. Istraživanjem efekata spomenutih koncepcija izvodi se zaključak po kojem u konfrontaciji kapitalističkog svijeta sa socijalističkim državama one nisu postigle neke veće rezultate. Stoga se koncepcija koegzistencije, nastala u doba J. Kennedyja, okrenula posve novim zadacima i jasno je istaknula u američkoj vanjskoj politici »potrebu aktivnijeg odnosa prema glavnim protivnicima u prijašnjem hladnoratovskom sukobu«.

Razvitak kapitalističkih zemalja u poratnim godinama razmatra se u drugom poglavlju. Pri tomu se ističe da su u poratnom razvoju međunarodnih odnosa pozicije ovih zemalja na svjetskom planu znatno oslabile. One su izgubile približno jednu četvrtinu svjetskog teritorija i jednu trećinu svjetskog stanovništva ispod svoje kontrole. Time su, dakako, izgubile i golemu sirovinску bazu i veliko tržište. Osim toga, ističe autor, do znatnih promjena do-

šlo je i u unutrašnjoj strukturi kapitalističkog svijeta. Njemačka, Italija i Japan kao poražene države izgubile su poziciju velikih sila, ali i neke savezničke države, dakle pobjednice u ratu, nisu više imale onog sjaja kao prije. To se posebice odnosi na Veliku Britaniju i Francusku. S druge strane, utjecaj Sjedinjenih Država bitno je porastao. Iz rata one su izašle kao glavni vjerovnik, najveći industrijski proizvođač i posrednik triju četvrtina kapitala kapitalističkog svijeta. U takvim prilikama Amerikanci su preuzeli zadatak obrane svjetskog kapitalizma. Njihovi strateški ciljevi stoga su bili vrlo jasni i u osnovi jednostavni, a svodili su se na »suzbijanje utjecaja socijalističkog svijeta, prije svega Sovjetskog Saveza, i na nastojanje da se ograniči njegovo širenje i djelovanje« s jedne strane, te neprekidno »jačanje utjecaja i dominirajuće pozicije« koju su imale s druge strane. U tom su smislu, kombinirajući ekonomska sredstva s političkim i vojnim, razvijale sve mogućnosti djelovanja. Marshallov plan, vojnopolički savezi i bilateralni sporazumi proizašli su kao posljedica takve politike.

U godinama nakon rata kapitalističke zemlje Zapadne Evrope prihvaćale su takvu američku dominaciju. Međutim, kod prvih promjena svjetskih političkih prilika došlo je do narušavanja ovog odnosa. Proboj je najprije izvršen na ekonomskom planu, a zatim i na političkom. Nasuprot ekonomskoj zajednici koju su forsirali Amerikanci (OEEC, odnosno OECD), najrazvijenije kapitalističke zemlje Zapadne Evrope prišle su formiranju Evropske ekonomske zajednice. Pri tom su, po autorovu navođenju, osim izrazito privrednih ciljeva iskazane i mnoge koncepcije političkog jačanja i okupljanja evropskih država. Kako je Evropskom ekonomskom zajednicom bio obuhvaćen samo dio zemalja zapadnoevropskog prostora, na poticaj Velike Britanije usporedno je osnovano Evropsko udruženje slobodne trgovine koje je obuhvatilo preostale zemlje ovog područja. Stanovito dezintegriranje ovog prostora, do kojeg je zbog toga došlo, otklonjeno je pristupanjem Velike Britanije EEZ-u i posebnim ugovorima između EEZ-a i EFTE.

Ekonomsko povezivanje spomenutog područja praćeno je mnogim sporovima.

Do sporova je dolazilo i na području političkog povezivanja, te posebice u pogledu koncipiranja zajedničke politike prema socijalističkim zemljama. U pogledu suradnje sa socijalističkim zemljama osobito pozitivnu ulogu, ističe autor, odigrala je Francuska. Ona je prva otvorila vrata dinamičnijoj suradnji sa zemljama Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć. Politiku Ch. de Gaullea u osnovi je nastavio i njegov nasljednik. S vremenom su politiku popuštanja napetosti i uspostavljanja suradnje prihvatile i mnoge evropske zemlje. Analizirajući nove odnose do kojih zbog toga dolazi u Evropi autor se posebno zadržava na Brandtvoj evropskoj politici.

Suradnjom socijalističkih zemalja članica Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć i Varšavskog ugovora bavi se Vukadinović u trećem poglavlju. Tu se najprije iznose osnovni podatci o početnim godinama socijalističkog društvenog preobražaja ovih zemalja, a nakon toga vrši se analiza njihovih političkih i djelomično ekonomskih odnosa. Suradnja socijalističkih zemalja prati se kroz razvojne etape. Svaka od ovih etapa karakterizirana je unutrašnjim zbivanjima i međunarodnim događajima. Periodizacija koju primjenjuje autor općenito je prihvaćena. Možda je, međutim, posljednja etapa (od godine 1962. do danas) nešto preduga, posebice stoga što su godine 1971. ove zemlje donijele »kompleksni program daljnje predubljanja suradnje«, čime bi se zapravo mogao označiti početak nove etape.

Osim već spomenutih problema Vukadinović u svom prilogu razrađuje i problematiku novooslobođenih zemalja, zemalja u razvoju i njihova mjesta i uloge u međunarodnim odnosima. Završna pak razmatranja posvetio je problemu miroljubive aktivne koegzistencije. U tom smislu preko Lenjinovih pogleda na problem odnosa između zemalja s istim i različitim privrednim i političkim sistemima dolazi do stava naše zemlje o ovome i njezine vanjske politike. Ovdje autor ističe da je naša zemlja među prvim prihvatila ideju koegzistencije kao glavni pravac svoga vanjskopolitičkog djelovanja. Za potkrepu navodi se razgovor predsjednika Tita s jednim stranim novinarom u kojem je izneseno uvjerenje da se svi među-

narodni sporovi mogu rješavati bez upotrebe sile i mirnim putem. Ova je izjava vrlo važna jer je izrečena u vrijeme najjače blokovske konfrontacije i hladnog rata. U ovom pravcu autor upozorava i na predsjednikovo izlaganje na V. kongresu SSRNJ, gdje je rečeno da se »koegzistencija ne treba shvatiti kao životarenje naroda i država jednih uz druge, već kao međunarodne odnose na sasvim novim, suvremenim principima, koji omogućavaju najživlju miroljubivu aktivnost između država s različitim društvenim sistemima«. Preduvjet je za takvu koegzistenciju »da se sva sporna pitanja rješavaju na miran način, a da se sila i ratovi stave izvan zakona«. U skladu s takvom orijentacijom naša je zemlja, navodi autor, osim razvijanja prakse koegzistencije bila aktivan zagovornik kodifikacije načela miroljubive aktivne koegzistencije u Ujedinjenim narodima, uvjeren da takvo postavljanje jamči za njihovo univerzalno prihvaćanje i pretpostavlja mogućnost veće realizacije u praksi međunarodnih političkih odnosa. Ovi su naponi Jugoslavije našli svoju realizaciju na jubilarnom zasjedanju Ujedinjenih naroda godine 1970., na čelima u obliku deklaracije »O načelima međunarodnog prava« precizirane norme koegzistencijalnog ponašanja.

Kako smo nastojali pokazati, autor je problematiku međunarodnih odnosa nakon Drugog svjetskog rata dvojako koncipirao. S jedne strane historijskim slijedom nastojao je pokazati u kojim se pravcima spomenuti razvitak odvijao. S druge pak strane, zašao je u teoretsku razradbu bitnih problema koji su iz tog razvoja iskočili, kao na primjer »hladni rat«, »koegzistencija«, »nesvrstavanje« itd. Ova kombinacija historijskog i problemskog spretno je izvršena, tako da je doista pružen dobar prikaz događaja iz proteklih poratnih desetljeća na međunarodnom planu. Bremenite političke prilike s kojima se svijet (i evropske zemlje) u tom vremenu sukobio prikazane su cjelovito i zavidnom vještinom, što pokazuje autorovo vrsno poznavanje ove problematike. Korisno je također što je na kraju dana kronologija najvažnijih događaja iz tog vremena. Šteta je, međutim, što problemski dio ovog rada nije popraćen bibliografijom. Poznavateljima autorovih dosadašnjih radova ovo nije od

presudne važnosti. Međutim, drugima bi moglo biti od znatne koristi.

Ovu je knjigu izdala »Školska knjiga«. Treba pozdraviti nastojanje izdavača da našoj čitateljskoj publici prezentira radove s kojima će se s marksističkih pozicija osvijetliti, kroz različite aspekte, naša i međunarodna zbivanja. Očekivati je da će se takva aktivnost nastaviti, jer dobro poznavanje unutrašnjih i međunarodnih prilika pretpostavka je za bolju suradnju i razumijevanje među narodima i državama.

Vlatko Mileta

Adolf Dragičević

OSNOVE POLITIČKE EKONOMIJE
»Školska knjiga«, Zagreb, 1973, str. 222.

U okviru biblioteke »Suvremena misao«, koju je nedavno pokrenula izdavačka kuća »Školska knjiga«, dosad je objavljeno nekoliko knjiga. Jedna je od njih i knjiga A. Dragičevića o osnovnim problemima političke ekonomije. Odluka je Dragičevićeva da u središte svojih istraživanja stavlja radničku klasu i da istražuje njezino mjesto i ulogu u reprodukciji materijalnog života u povezanosti s različitim vidovima društvene nagradnje. Tako je i s ovom knjigom. Istraživati položaj, interese i postupke klase i socijalnih slojeva dane zajednice složen je zadatak. Takva istraživanja najčešće prati, kako je to slikovito rekao Marx, bijes furija osobnih interesa. Izloženi tome, a i zbog drugih razloga, mnogi se politekonomisti stoga kreću po površini ekonomskih zbivanja, te proučavaju i obrađuju pojave i odnose koji su daleko od pravog predmeta političko-ekonomske znanosti. Za Dragičevićeve radove to se međutim ne može reći. On uvijek ulazi u bit društveno-ekonomskih odnosa, uočava u njima osnovna kretanja i nastoji ih s marksističkih pozicija osvijetliti.

Marksistička politička ekonomija klasna je i ideološka nauka. Kao takva teoretsko je oružje radničke klase u njezinoj borbi za socijalno i ekonomsko oslobođenje. Drukčije tretiranje marksističke političke ekonomije izlazi iz okvira marksizma i srozava se na apologiju. U pojedinim momentima socija-

lističke društvene preobrazbe takvo se kretanje moglo zapaziti kod dijela socijalističkih političkih ekonomista. Analizom njihovih radova stječe se dojam kao da je uspješno provedenom socijalističkom revolucijom problematika ekonomskog oslobođenja radničke klase skinita s dnevnog reda i da je s osvajanjem političke vlasti daljnja intervencija u spomenutom pravcu postala suvišna. Da su takva stajališta pogrešna, pokazala je socijalistička praksa. Na putu ekonomskog oslobađanja radničkoj se klasi i u novom sistemu društveno-ekonomskih odnosa suprotstavljaju različiti društveni slojevi. Stoga je istraživanje mjesta i uloge radničke klase u cjelokupnom sistemu danih socijalističkih odnosa neophodna pretpostavka daljnje socijalističke izgradnje u pravcu postupnog ostvarenja krajnjeg proleterškog cilja.

Radovima *Potreban rad i višak rada, Teorija i praksa socijalizma, Reforma i revolucija* i nizom napisa u našoj periodici, A. Dragičević je s mnogih politekonomskih aspekata istraživao revolucionarnu ulogu radničke klase u socijalističkoj preobrazbi društva. Mnogi rezultati do kojih je došao našli su svoje mjesto u najnovijem radu — *Osnove političke ekonomije*. Na to nas upućuju već sami naslovi pojedinih poglavlja i posebice njihov sadržaj. Više od polovice knjige usredotočeno je na sistem proizvodnih odnosa u socijalizmu, a posljednja dva poglavlja nose naslove *Ekonomsko oslobođenje rada, te Samoupravljanje radničke klase*. Sistematizacija građe i njezina problematika daju naslutiti da je ovdje u osnovi skiciran udžbenik političke ekonomije socijalizma.

Inače knjiga o kojoj je riječ sadrži šest poglavlja. Uz već spomenuta druga su poglavlja: *Proizvodnja materijalnog života, Svijet otuđenog rada, Reprodukcijska i promet kapitala i Stjetska ekonomska formacija*. Stav prema problemima koje obrađuje autor iznosi na prvim stranicama. Tamo tvrdi da je marksističko politička ekonomija znanost o uvjetima, oblicima i zakonima nastajanja, razvitka i nestajanja pojedinih historijski određenih načina proizvodnje materijalnog života društva i odnosa proizvodnje i prometa u koje stupaju njegovi socijalni slojevi i njihovi pripadnici kada proizvode, raspo-

djeluju i razmjenjuju sredstva za održavanje i obnavljanje svoje materijalne egzistencije. Istraživanjem podrijetla, prirode i perspektiva određene društvene strukture i organizacije — u njihovim najvažnijim ekonomskim aspektima — politička ekonomija postaje fundamentalna društvena znanost. Ona istražuje ekonomske životne uvjete temeljnih socijalnih grupa i zato se opravdano ističe da u njezinim analizama i zaključcima treba tražiti anatomiju društva. Na toj društvenoj osnovi izrastaju svi politički, socijalni i duhovni društveni procesi i odnosi.

Uz prvo poglavlje, gdje se razrađuju osnovne politekonomske kategorije, treba posebno istaknuti autorovo razlikovanje proizvodnog i neproizvodnog rada. Iako znanstveno-tehnološka revolucija potiskuje neposredne proizvođače iz direktne proizvodnje, ovo je razlikovanje još uvijek presudno. Svojstvo stvarno proizvodnog rada autor pridaje onim društvenim pripadnicima zaposlenim u djelatnostima koje su direktno usmjerene na prilagođivanje prirodne materije društvenim potrebama i na dostavljanje tih proizvoda potrošačima. Proizvodni rad autor raščlanjuje na stvarno proizvodni i formalno proizvodni rad. Ovo razlikovanje vezano je uz suvremenu razdvojenost procesa materijalne proizvodnje na dvije podfunkcije: umni i tjelesni rad. Iz toga dalje izvodi razlikovanje neposrednih i posrednih proizvođača i njih zajedno od drugih društvenih pripadnika koji su izvan procesa materijalne proizvodnje. Razlikovanje stvarno proizvodnog rada od stvarno neproizvodnog rada nije povezano s društvenom korisnošću ili društvenom nekorisnošću rada u tom smislu da je samo proizvodni rad društveno koristan, a neproizvodni rad društveno koristan, a neproizvodni rad društveno nekoristan. Problem korisnosti odvojen je od proizvodnosti, odnosno nekorisnosti od neproizvodnosti. Na ovo Dragičević izriječno upozorava, isto kao što skreće pažnju da se razlikovanje proizvodnog i neproizvodnog rada proizvodi sa stajališta proizvodnje materijalnog bogatstva, što se nerijetko zaboravlja.

Svijet otuđenog rada sadržaj je drugog poglavlja. U njemu je obrađena problematika podrijetla i prirode klasnog društva, zatim problemi otuđeno-

sti proizvođača, potreban rad i višak rada, te oblici čovjekove eksploatacije. Poglavlje završava opisom temeljnih karakteristika kapitalističkog načina proizvodnje suvremene razvoje etape. Daljnije o današnjem kapitalizmu raspravlja se u trećem poglavlju. Reprodukcijska i promet kapitala analiziraju se sa stajališta uočavanja granica kapitalističke društveno-ekonomske formacije, te materijalnih i društvenih uvjeta za novo besklasno društveno uređenje. Isti motivi prisutni su i pri razmatranju kapitalizma kao svjetskog sistema. Ova materija koncentrirana je u četvrtom poglavlju. Njezinom analizom autor izvodi zaključak da je nastupilo razdoblje koje karakterizira proces raspadanja svjetskog kapitalističkog sistema i opće krize kapitalizma.

Materija ekonomskog oslobođenja rada sadržana je u petom poglavlju. Polazeći od definiranja oslobođenja rada u djelima klasika znanstvenog socijalizma, Dragičević ovo poglavlje završava osobnim pogledima na ovu složenu problematiku. Oslobođenje rada u našim specifičnim prilikama sadržaj su posljednjeg, šestog, poglavlja. Drugim riječima, u ovom se dijelu analiziraju konkretni putovi i oblici izgradnje socijalizma i socijalističke društvene preobrazbe u zajednici jugoslovenskih naroda. Kod razmatranja problematike oslobođenja rada jedan od zaključaka koje Dragičević izvodi vezan je uz potrebu ukidanja klasne podjele rada i stvaranja nove organizacije proizvodnje u kojoj ni jedan društveni pripadnik ne bi mogao svaliti na drugog svoj udio u produktivnom radu — tom prirodnom uvjetu čovjekove egzistencije.

Zbog opsega, a vjerojatno i namjene, Dragičević se koncentrira na najbitnijim problemima političke ekonomije kapitalizma i socijalizma. Marksističkom analitičkom metodom ovih fenomena dolazi do relevantnih zaključaka, čime prevladava eksplicijaciju marksističke ekonomske misli u pravcu njezine daljnje razradbe. U tome je i najveća vrijednost knjige koja će korisno poslužiti svima koji se profesionalno bave, studiraju ili se pak zanimaju za problematiku marksističke ekonomske znanosti.

Dr Vera Pilić

Savremeni problemi političke ekonomije — metodološki aspekti, Privredni pregled, 1973.

Među brojnim djelima s pretenzijama da služe i kao udžbenici političke ekonomije moguće je na prste nabrojiti ona s originalnim ili bolje rečeno stvaralačkim pristupom predmetu one fundamentalne društvene znanosti. Većina klasičnih udžbenika iz ove oblasti posvećuje suvremenim problemima političke ekonomije, dakle političke ekonomije epohe prelaznog društva, najmanje pažnje i prostora. Već i zbog toga treba pozdraviti nastojanje izvanrednog profesora Ekonomskog fakulteta u Beogradu dr Vere Pilić da čitaocima prezentira moć i vitalnost političke ekonomije u njoj funkciji tumača zakonitosti razvoja svijeta u kojemu živimo.

Ovom nimalo lakom zadatku autor je pristupio savjesno i s prave strane. Naime, već u naslovu djela ističe se da je riječ o metodološkim aspektima suvremene političke ekonomije, što i jest centralni problem. Jer, s izborom i korištenjem metode u ovoj znanosti zapravo se rješava i pitanje njenog predmeta, ideološke orijentiranosti i »upotrebljivosti« u tumačenju razvojnih procesa suvremenog društva. Dr Vera Pilić u tom pogledu nedvosmisleno daje do znanja da suvremenu političku ekonomiju ne shvaća kao »neutralnu« znanost o ekonomiziranju ograničenim materijalnim resursima, već kao znanost koju eminentno zanimaju proizvodni odnosi suvremenog društva pri čemu problem ekonomskog oslobođenja rada jest i ostaje centralno historijsko pitanje.

Nažalost, tom problemu posvećeno je u ovom djelu, relativno najmanje prostora. Knjiga sadrži trinaest poglavlja i s obzirom na naslov djela materija je raspoređena na način koji potvrđuju našu gornju konstataciju. Prvo i u neku ruku uvodno poglavlje knjige posvećeno je Marxovom metodu ekonomske analize (dijalektika, problem odnosa teorije i prakse itd.) i razvoju političke ekonomije. Time se bavi i drugo poglavlje, da bi u trećem poglavlju autor izložio Engelsove zasluge za suvremeni revolucionarni marksistički pokret. Međutim, tu je više riječ o pre-

gledu njegovih radova i stavova o problemima vremena u kojem je djelovao nego o stvaralačkoj interpretaciji svijeta u kojemu živimo i koji se ipak u mnogo čemu razlikuje od svijeta kraja XIX stoljeća. Drugim riječima, najdragocjeniji nisu ovi ili oni »stavovi« klasika marksizma koje su oni ustalom izbjegavali u detalje konkretizirati i formulirati kako bi izbjegli da i sami prave »utopije« budućnosti. Ono što je dragocjeno i danas nadalje aktualno jest njihov metod analize i njegova primjena u analizi suvremenog svijeta.

Autor je stalno razapet između ta dva pristupa suvremenim problemima političke ekonomije. To se vidi i u sljedećim poglavljima koja razmatraju: perspektive političke ekonomije socijalizma, Marxovu anketu za ispitivanje položaja radničke klase i 1880. godine, marksističke teorije seljenja kapitala u fazi imperijalizma itd. Dva posebna poglavlja posvećena su Marxovoj teoriji vanjske trgovine odnosno Lenjinovim shvaćanjima odnosa razvijenih i nerazvijenih zemalja. Deveto poglavlje knjige bavi se analizom Pariske komune i daje čitaocu ocjenu tog događaja u djelima klasika, što upućenijim čitaocima nije nepoznato. Posljednja četiri poglavlja razmatraju teme vezane uz stotinu godišnjicu Haškog kongresa Prve internacionale, Korjene anarhizma nove ljevice, Lenjinov doprinos metodologiji analize suvremenog kapitalizma i — što jedva spada u okvire ovakvog jednog djela — ocjene Marxovog »Kapitala« u suvremenoj grčkoj marksističkoj misli.

U zaključku možemo ponovo naglasiti, da svojim sadržajem i rasporedom građe autor stalno putuje dvama kolosjecima. Osim toga, parcijalnim problemima suvremene političke ekonomije posvećuje se pažnja koliko i onim bitnijim, fundamentalnim problemima. No to se jedva dala izbjeći u knjizi koja sadrži i veći broj ranije objavljenih radova. »Slaganje« jedinstvenog djela tom »metodom« rada krije u sebi po pravilu rečene opasnosti, koje ni takav metodolog-analitičar kao što je dr Vera Pilić nije uspjela izbjeći.

Dr Ivo Brkljačić

Dr Radó Sándor, A Magyar Tanácsköztársaság politikai földrajza, Földrajzi Közlemények, Új Folyam XVII (XCIII) Kötet-1969. 2 szám, Magyar Földrajzi Társaság, Budapest 1969.

Radó Sándor jedan je od rijetkih političkih geografa na Istoku. Što više, prema našem poznavanju stvari, Radó je jedini geograf u Mađarskoj koji se je u poslijeratnom razdoblju profesionalno bavio političko-geografskom problematikom.¹ Upravo stoga, za nas je od posebnog interesa dobiti određeni uvid u način njegova pristupa i metode rada. Smatramo da njegov rad »Politička geografija Mađarske Sovjetske Republike« ne samo da to u velikoj mjeri omogućuje, već i bitno pridonosi upoznavanju kod nas još uvijek nedovoljno znane problematike revolucionarnih događaja u Mađarskoj od 21. III — 31. VII 1919. godine.

U prvom dijelu svog rada Rado razmatra razvoj i značenje veličine teritorija Mađarske Sovjetske Republike. Posebnu pažnju poklanja i razradi osobina njenog političko-geografskog položaja (zapravo geopolitičkog i geostrateškog položaja, primjedba B. A.) tokom cjelokupnog razdoblja postojanja Mađarske komunne.

Iako je proces raspadanja Austro-Ugarske početkom 1919. već započeo, tako da su veliki dijelovi dotadašnje Istočne (historijske Transilvanije), Južne (Banat, Bačka i veliki dio županije Baranje) i Sjeverne (područje današnje Slovačke) Mađarske bili zauzeti od strane vojnih snaga Kraljevine Rumunjske, Kraljevine SHS i Republike Čehoslovačke, u vrijeme svog nastanka Mađarska Sovjetska Republika teritorijalno je bila znatno veća od Mađarske nakon Trianonskog mirovnog ugovora 1920. godine (93.000 km²). Područje pod kontrolom revolucionarnih snaga obuhvatao

je teritorij suvremene Mađarske, Prikarpatске Ukrajine, Burgelanda i današnje zapadne Transilvanije (županija Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad i Máramaros). U tim granicama Mađarska je imala površinu od 124.609 km² s 9.692.000 stanovnika po popisu od 1910. godine.

Svojim položajem u središtu Evropskog kontinenta na jednom od strateški najvažnijih križišnih točaka, tzv. Zwischen Europe, koji omogućuju dostup i kontrolu putova prema Istočnoj i Zapadnoj Evropi, Mediteranu i Bliskom Istoku, Mađarska Sovjetska Republika u vrijeme svog nastanka imala je izuzetno važan političko-geografski položaj, čije odgovarajuće korišćenje moglo je biti od velikog značenja, u pozitivnom smislu, za daljnji razvoj revolucionarnih događaja, koji su tada zahvatili naš kontinent. To tim više pošto je Crvena Armija, u svom nastupanju prema Poljskoj, upravo se u tom razdoblju približila na samo oko 150 km do Mađarskih granica, koje su tada još uvijek bile na najvišim grebenima Šumovitih Karpatu u Prikarpatškoj Ukrajini, pa se pružila realna mogućnost spajanja dviju armija. Takova konstelacija, koja je puno obećavala, tarjala je, međutim, vrlo kratko, pošto su krajem travnja Rumunjski i Čehoslovački intervencionisti prodrli na teritorij pod kontrolom revolucionarne Mađarske. U vojnim operacijama tokom svibnja 1919. izgubljena je, zbog mogućnosti spajanja s Crvenom Armijom strateški izuzetno važna Prikarpataska Ukrajina (11.464 km²) i područje istočno od rijeke Tise (38.169 km²), pa je Mađarska Sovjetska Republika svedena na teritorij od oko 75.000 km², de facto na područje Dunántula i međuriječja Dunava i Tise sjeverno od današnje granice između NR Mađarske i SFRJ. Vojni uspjesi na fronti prema Čehoslovačkoj, osvajanje Istočne Slovačke (16.000 km²) i stvaranje Slovačke Sovjetske Republike, bili su zbog inzistiranja Vrhovnog Savjeta Sila Antante, posebno Clemenceau-a, da se zauzeti prostor napusti, kratkog vijeka.

Navedeni događaji imali su izuzetno teške posljedice u političko-geografskom pogledu. Ne samo da je teritorij Mađarske Sovjetske Republike smanjen, čime je i dubina potencijalnog ratišta svedena na zaista skromne okvire, koja je i osim toga, zbog nizinskog karaktera pripadajućeg područja manje vri-

¹ U njegovu relativno plodnom radu svakako su najznačajnije studije »Promjene na političkoj karti svijeta« i »Raspadanje kolonijalnog sistema i razvoj socijalističkog svijeta« te predavanja iz predmeta »Politička geografija« na katedri za Ekonomsku geografiju Ekonomskog fakulteta »Karl Marx« u Budimpešti.

jednosti (primjedba B. A.), već je i strateški važna Prikarpataska Ukrajina izgubljena, pa je mogućnost spajanja sa Sovjetskim Savezom i dotur vrlo važnog ratnog materijala onemogućen. Dodati treba da je nastupanjem Denikina i Poljske, u to vrijeme, mogućnost teritorijalnog spajanja Mađarske sa Sovjetskim Savezom ionako svedena na minimum; udaljenost između tadašnjih granica dviju zemalja povećana je s 150 km, koliko je bila prilikom nastanka Mađarske Sovjetske Republike u ožujku, na 500 km. Sovjetska Mađarska našla se je u okruženju od strane Rumunjske, Čehoslovačke i SHS, što je konačno, uz izuzetno veliku vojno-ekonomsku i psihološku iscrpljenost zemlje, bitno pridonijelo njenom konačnom uništenju.

Istači treba da je tokom svog 4-mjesečnog postojanja Mađarska Sovjetska Republika u znatnoj mjeri otupila oštrinu pritiska intervencionista na Sovjetski Savez, vezujući relativno velike vojne snage na svoje granice. U tome je njezina velika historijska uloga.

Preuzimanjem vlasti revolucionarna vlada Mađarske pokušala je unijeti neke vitalno važne novosti u političko-teritorijalnom ustrojstvu zemlje, pa Radó u drugom dijelu svog rada u glavnim crtama pokušava razraditi *problematicu administrativno-teritorijalne podjele Mađarske* tog vremena. Posebnu pažnju poklanja pitanju ukidanja županijskog sistema, problemu utvrđivanja nove hijerarhijske strukture gradskih naselja, lokalnim kapitalima i osnivanju autonomnih oblasti.

Ukidanjem županijskog sistema Mađarska je bila podijeljena na nekoliko oblasti. Pokušaj je to bio funkcionalnije organizacije prostora, koja je trebala, kako Radó kaže, zamjeniti tisućgodišnji preživjeli županijski sistem. Iako je bez sumnje u pojedinim primjerima bilo osnova za određena teritorijalna prestrukturiranja, ne bi se, međutim, složili s tvrdnjom o preživjelosti tisućgodišnjih županija, pošto su one uglavnom poštovale osnovu fizionomsku, a dijelom i funkcionalnu, mezo i mikro regionalnu podjelu područja Mađarske i kao takove svakako su bile najsvrsishod-

nije političko teritorijalno jedinice za prostornu organizaciju gospodarskog i političkog života zemlje. Sličan slučaj je i s županijskim kapitalima.

Velike promjene desile su se u hijerarhijskoj strukturi gradskih naselja. Ukinute su dotadašnje razlike u upravnom smislu između tzv. municipalnih gradskih naselja i kotarskih središta (mikroregionalnih, primjedba B. A.) Novim kriterijima sva naselja manja od 6.000 stanovnika bez obzira da li su do tada bili gradovi, svrstani su u kategoriju sela. Istovremeno, sva naselja veća od 25.000 stanovnika proglašena su za gradove. Navedene promjene bile su izraz nastojanja Mađarske Sovjetske Republike da povećanjem broja gradskih naselja, gdje živi najveći dio radničke klase, na unutrašnje političkom planu ojačaju svoj, u tadašnjoj konstelaciji snaga, nesiguran položaj.

Znatni naponi učinjeni su i na polju rješavanja nacionalnog pitanja. Na području Prikarpatске Ukrajine (Rutenije) formirana je posebna autonomna oblast — Ruska Krajina. Prvobitno je prostor autonomne oblasti trebao obuhvatiti, pored županija Ung, Bereg i Máramaros s ukrajinskom većinom i dio ukrajinskog etnikuma u današnjoj istočnoj Slovačkoj (20.130 km² s 980.000 stanovnika), međutim, zbog situacije na frontovima, teritorij mu je sveden uglavnom na današnju Prikarpatску Ukrajinu (9.700 km² s 460.000 stanovnika) s centrom u gradu Munkácsu (Munkačevo).

Dadašnja austrijska pokrajina Burgenland, koja je do 1920. godine pripadala Mađarskoj bila je dio njemačkog etnikuma. Odlukom od 16. VI 1919. formirana je tu Njemačka autonomna oblast (4.725 km²) s centrom u gradu Sopronu. Propašću Mađarske Sovjetske Republike područje autonomne oblasti pripojeno je bilo, osim grada Soprona i uže okolice, u kojem je proveden plebiscit, Austriji.

U svakom slučaju unatoč kratkog razdoblja svog postojanja Mađarska Sovjetska Republika ukazala je na mogućnosti rješenja nacionalog pitanja u panonskom prostoru na odgovarajućim

